

De Heuvel is nooit af. Over de toekomst van de stedelijke vernieuwing.

Voordracht conferentie "Heuvel, kwaliteit maken wij samen".

Breda, 5 oktober 2006

dr. Vincent Smit (Haagse Hogeschool/VROM-raad, v.j.m.smit@hhs.nl)

De Heuvel is nooit af. Dit ligt niet aan het feit dat er "pas" vijf jaar aan de stedelijke vernieuwing gewerkt wordt en we nog even moeten doorzetten om de klus te klaren. Er is en er zal een permanente opgave zijn om een goed woon- en leefklimaat te verzekeren. Niets gaat vanzelf, voor alles moet een inspanning geleverd worden. Bid en werk, ora et labora, zou ik hier in deze kerk willen zeggen. In mijn inleiding wil ik vooral op de toekomstige opgave ingaan en een handreiking doen met welke benadering de toekomstige vraag tegemoet kan worden getreden.

Er zijn meer wijken zoals de Heuvel in Nederland. Natuurlijk zijn ze niet allemaal precies hetzelfde maar veel vroeg naoorlogse woonwijken staan op de lijst van stedelijke vernieuwing. Dit feit drukt uit dat er plannen zijn, dat er geïnvesteerd wordt en er ambities zijn om de wijk te verbeteren. Heuvel staat op een lijst van 56 wijken van het Ministerie van VROM. Dit is mooi, want dan is er aandacht van de rijksoverheid, zijn er wat middelen als ISV en IPSV en heb je als Breda het gevoel dat je er niet alleen voor staat. Maar het resultaat staat of valt hier natuurlijk niet mee. Beslissend is of je op lokaal niveau en op wijkniveau voldoende positieve energie weet te mobiliseren om de wijk en het woon- en leefklimaat op peil te houden, dan wel te verbeteren. De sleutel ligt in de wijk zelf, de sleutel ligt niet boven de Moerdijkbrug in Den Haag.

Drie ontwikkelingen wil ik aangeven voor de nabije toekomst. Met deze zullen we, ook bij de toekomstige stedelijke vernieuwing, rekening moeten houden.

- er zullen meer verschillen zijn: denk aan sociaal-culturele verschillen (leefstijlen), denk ook aan sociaal-economische verschillen. Door de globalisering zullen er stromen van migratie zijn en blijven die aan de Heuvel niet voorbij zullen gaan. Polen en Bulgaren zullen in de nabije jaren de Heuvel misschien ontdekken als verblijfsplaats.
- er zal minder gedeald worden of moeten worden met de overheid, maar meer met maatschappelijk middenveld en markt om dingen voor elkaar te krijgen. De overheid kan niet alles en een benadering waarin alle partijen zich kunnen vinden, is niet even uitgevonden.
- bewoners willen graag zelf kiezen, maar willen ook zekerheid en garanties. De nadruk op zekerheid en garanties wordt sterker in een onzekere wereld, maar veel partijen willen graag zelf hun keuzes maken, of althans over het gevoel van keuzevrijheid beschikken.

De toekomstige stedelijke vernieuwing zal dus om moeten kunnen gaan met toenemende verschillen (deze zijn niet allemaal een probleem), zal dus zwaarder leunen op inspanningen van middenveld (dus: prikkelen), markt (dus: uitdagen) en

burger (dus: betrekken) en zal in moeten spelen op de behoefte aan zekerheid in een complexe wereld.

Wat heeft de stedelijke vernieuwing in Nederland tot op heden gedaan en gemaakt? Ik verlaat nu even de Heuvel en neem de benadering landsbreed van de laatste tien jaar in ogenschouw.

Twee perspectieven hebben gedomineerd, een nieuw perspectief is in opkomst.

Het eerste perspectief is dat van de fysieke verbetering van vastgoed in oude stadswijken. Vooral in de eerste jaren na de Nota Stedelijke Vernieuwing van 1997 was dit perspectief dominant en ook nu zijn er nog tal van wijken waarin dit domineert. Het is een benadering die de gebouwde omgeving als dé sleutel voor kwaliteit in de wijk ziet, die de bestaande bebouwing als afgeschreven beschouwt of zelfs al sta in de weg voor iets nieuws. Vaak wordt impliciet verondersteld dat met het bouwen van nieuwe woningen óók nieuwe mensen, met een beter inkomen, worden aangetrokken en dat dit laatste heilzaam is voor de buurt. De bestaande fysieke kwaliteiten worden niet erg in de aanpak betrokken, de boodschap is vooral “nieuw”, “anders” en “beter”. Per saldo komt zo’n lijn vaak neer op het verdringen van de zittende bewoners. De wijk wordt eigenlijk gezien als een weiland zonder koeien. Een nieuwe wijk voor nieuwe mensen. De Heuvel als totaal is bij mijn weten nooit met een kale ferm-fysieke aanpak geconfronteerd geweest. Nadere inlichtingen over hoe zo iets werkt, kunt u krijgen in de wijk Nieuw Crooswijk in Rotterdam.

Het tweede perspectief is dat van de sociale cohesie. Als reactie op het zware fysieke denken is er meer oog gekomen voor het sociale. Maar wat is het sociale? Dit is vaak ingevuld met begrippen als leefbaarheid en sociale cohesie. Pogingen worden gedaan om de betrokkenheid van de bewoners met de wijk te verbeteren. Bij een hogere betrokkenheid van bewoners bij de buurt is er minder aanleiding voor vandalisme en spanningen tussen bewoners onderling en worden kleine praktische problemen vroegtijdig opgelost omdat er contact is tussen de een en de ander. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid heeft onder leiding van de huidige minister Winsemius vorig jaar honderden projecten van leefbaarheid en bevordering van sociale cohesie onder de aandacht gebracht. Het rapport “Vertrouwen in de buurt” heeft als blijde boodschap veel vertrouwen gegeven aan bewoners en professionals in een groot aantal wijken. Het was naar mijn oordeel een geslaagde poging om de negatieve toonzetting in de taal van de stedelijke vernieuwing (die vaak domineert in het eerste perspectief) te doorbreken. En elan en betrokkenheid zijn belangrijk. Maar de wijk is geen gemeenschap. De wijk is heden ten dage een bonte verzameling van groepen en individuen. Individualisering bestaat en dit zal in de komende jaren niet veel anders worden. Daarom moeten we oppassen met het leggen van een zware sociale hypotheek op de wijk en het formuleren van zware teksten over sociale cohesie. Met buurtromantiek redden we het niet, zeker niet in de toekomst als de verschillen groter zullen zijn. Er is al heel wat gewonnen als

- Bewoners ruimte hebben voor de eigen levenswijze
- Bewoners het gevoel hebben van een beheersbare omgeving
- Bewoners zich omgeven weten door “vertrouwde vreemden”

- Bewoners zich kunnen identificeren met hun omgeving

Ik kom daarom na het schetsen van de beperkingen van fysiek denken en van sociaal cohesie-denken uit bij *het derde perspectief*, dat van sociale stijging. De stedelijke vernieuwing van de toekomst zet in op de mogelijkheden en de ambities van de bewoners in de wijk om vooruit te komen: in het onderwijs, de arbeidsmarkt, het wonen, de vrije tijd. Als de bewoners van de stad vooruitkomen, gaat de stad er ook op vooruit. Steden bestaan immers bij de gratie van menselijk kapitaal. Bij de stedelijke vernieuwing gaat het om het verbeteren van de ruimtelijke condities voor sociale stijging. En de werkelijkheid is dat er talloze barrières zijn in de sectoren, in de instellingen, in het beleid om vooruit te komen.

Ik wil nu een paar voorbeelden geven. Eerst in het *wonen*.

Om vooruit te komen moeten er meer treden zijn op de woonladder. Kijk je naar de woonladder in de steden en omliggende gemeenten van Nederland dan zie je dat er een paar sporten ontbreken: te weinig aanbod voor starters en mensen die goedkoop en sober willen wonen (kluswoningen, tijdelijk wonen), te weinig aanbod om van ene kleine goedkopere huurwoning door te stromen naar een woning met wat meer oppervlakte en kwaliteit tegen een bescheiden verhoging van de woonlasten. Aan de onderkant en in het midden zitten dus gaten. Doorstromen van oude wijken naar nieuwe wijken gaat ook moeilijk omdat veel nieuwbouw te duur is en/of een forse leencapaciteit vergt. De keuzen zijn dus beperkt en mensen wonen prettiger als ze er zelf voor gekozen hebben. Bij investeringen in de woningen denk ik aan de kleine stappen die de bewoners kunnen en willen maken: tussenvormen tussen huur en koop, eengezinswoningen die haalbaar zijn voor bewoners, hun kinderen en mensen die willen terugkeren naar de wijk. Zo geef je de mogelijkheid om in de buurt vooruit te komen en je creëert op termijn een versterking van de sociaal-economische structuur van de wijk. Dit laatste speel je niet klaar met import van buiten.

In de *economie*

De stedelijke vernieuwing kan ook op de agenda hebben dat er (meer) ruimte om te ondernemen, moet zijn. Werkloosheid is in oude wijken nijpend, perspectief op werk en een bedrijfje is van groot belang. Goedkope bedrijfsruimte, kredieten voor startende ondernemers, mogelijkheden om in of aan huis een atelier of bedrijfje te starten: dit kan allemaal bijdragen aan het vooruitkomen. De functiescheiding tussen wonen en werken speelt ons vaak parten, goedkope bedrijfsruimte wordt in veel stedelijke vernieuwingsplannen juist opgeheven om “meer kwaliteit” te maken. Het wordt vaak als “rommelig” beschouwd en niet zo netjes. Maar dan verlies je iets wat je juist nodig hebt!

In het *onderwijs*

Als in de oudere stadswijken geen goed onderwijsaanbod is, dan selecteer je al op jonge leeftijd de bevolking uit. Juist in deze wijken moet divers onderwijs van hoog

niveau zijn om de kansen te verzilveren. In Nederland zie je een tendens dat HAVO- en VWO-scholen verhuizen naar VINEX-lokaties, want daar zullen de leerlingen wel zitten. Maar als je een wijk investeert in betere woningen, dan hoort daar ook beter onderwijs bij. De schooluitval uit VMBO en MBO is veel en veel groot en dit slaat onmiddellijk terug op de oudere stadswijken. In het onderwijs zelf zijn tal van punten waar aparte congressen voor nodig zijn. De schaalvergroting, het rendementsdenken, de verminderde mogelijkheden voor leerlingen om diploma's te stapelen: dit heeft niet bepaald de stijging van hele groepen van leerlingen bevorderd.

In de vrije tijd

Met meer ruimte voor sport en spel in de wijk, voor uitgaan en ontmoeting (grand café), voor volkstuintjes, parken en jeu-de boulesbanen (ontwikkelen én beheren) kunnen mensen ook in de vrije tijd hun ei in de directe omgeving kwijt. Vaak staat deze ruimte onder druk van "duurdere functies". Je ziet wel dat nogal wat corporaties breder gaan denken en ook meer punten oppakken buiten het eigen bezit. Deze partij kan op dit punt veel tot strand brengen in combinatie met instellingen in de welzijnssector. Het gaat dus niet zozeer over buurthuizen, het gaat om het creëren van kansen van toevallige ontmoetingen.

Ik sluit af.

Wij staan hier in de kerk O.L.V. van Altijddurende bijstand. Met een stedelijke vernieuwing die perspectief geeft op vooruitgang en sociale stijging hoeven de bewoners er niet meer aan herinnerd te worden dat zij leven in een wijk van "altijddurende bijstand".

We kunnen de stedelijke vernieuwing die zich alleen maar druk maakt over dure en nieuwe woningen voor midden en hogere inkomensgroepen, voorbij zijn. We kunnen stellen dat - hoe belangrijk projecten van de bevordering van betrokkenheid en sociale cohesie ook zijn - er méér is dan saamhorigheid in de buurt. Het scheelt al heel wat als eerst een sociaal programma (niet alleen projecten) wordt gemaakt en daar de fysieke en economische investeringen van worden afgeleid.

In de toekomst zullen mensen niet minder eigenwijs zijn dan zij nu al zijn. Om zekerheden te borgen willen zij ook zelf regie hebben en haalbare stappen vooruit kunnen zetten: zichzelf en hun kinderen. Anders haken ze af, in de wijk of zijn ze weg, de wijk uit. De Heuvel moet die kansen kunnen bieden, in de wijk. De stad en de randgemeenten erbuiten. Dan is er ook ruimte voor nieuwe groepen die ook wel eens een aantal jaren in deze wijk willen wonen en een stukje stijging willen meemaken. Daar ben je nooit mee klaar. In die zin is Heuvel nooit af. Over vijf jaar, 5 oktober 2011, wordt u door Leo en zijn makkers hier opnieuw verwacht.